

7. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Том 1–2. URL: <http://weblibrary.at.ua/load/11-1-0-89>.
8. Явич Л. С. Общая теория права. Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. 287 с.

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА

О. О. Звягінцева, магістрантка, кафедра правознавства ПУЕТ

Суверенітет – основоположна категорія публічного права. Вона є підґрунтям функціонування та взаємодії всіх сучасних політичних і правових систем світу. Закономірно, проблематика суверенітету не втрачає актуальності протягом століть, що підтверджується значною увагою науковців різних галузей – політологів, соціологів, економістів, а надто юристів – фахівців із конституційного та міжнародного права, теорії держави і права. Водночас така увага до суверенітету породжує значну кількість підходів до розуміння і суперечливе тлумачення ідеї суверенітету.

Слід звернути увагу на численні приклади використання «суверенітету» в публічній риторичі, часто з вузькими і неоднозначними політичними цілями, що сприяє формуванню політико-правових доктрин, які пропагують знецінення національної державності та фіктивний характер суверенітету [3, с. 6].

Тому з'ясування змісту ідеї суверенітету, визначення сутності і співвідношення основних його видів завдання надзвичайно важливе для вирішення багатьох проблем сучасного державотворення.

Загальновідомо, що основними складовими цивілізованого суспільства є демократизм, незалежність і суверенітет. Зазвичай принцип суверенітету асоціюється з визначенням самого сенсу державності. Це зумовлює його, по суті, універсальне політико-правове значення.

Державний суверенітет, безпосереднім носієм якого є державна влада, – одна з найважливіших проблем юридичної науки. З самого початку постановки проблема державного суверенітету стала предметом вивчення філософів, політологів, конституціоналістів, істориків і теоретиків права. Від кожної галузі знань вимагається якісно новий рівень осмислення

та оцінки цієї важливої державно-правової категорії. З позицій теорії та історії держави і права, з одного боку, спостерігається відмова від догматичних підходів та розвиток вільної науково-теоретичної думки, а з другого боку, – помітне відставання від юридичної практики, неможливість запропонувати наукове обґрунтування об'єктивних процесів, що відбуваються в державі та суспільстві.

В юридичній літературі державний суверенітет розуміють як незалежність державної влади від будь-якої іншої влади всередині країни та поза нею. Вченими пропонуються визначення суверенітету, які несуть на собі відбиток політичної ситуації певного етапу розвитку суспільства та ідеологічних міркувань вчених, і нерідко вони суперечать один одному [1].

Звідси випливає, що необхідно запропонувати таке поняття суверенітету, яке було б можна застосувати до характеристики держави будь-якого типу, форми та на будь-якому історичному етапі розвитку держави.

Слово «суверенітет» запозичене з латинської мови, тому має неоднозначне визначення та тлумачення. У перекладі «*suverenus*» (володар) і значить «повновладдя». Існує декілька підходів до розуміння суверенітету.

По-перше, державний суверенітет прирівнюється до визначення «держава». Перші теорії суверенітету розглядали його не просто як атрибут правителя, а як саме визначення держави. Суверенітет, як і держава, був фактом політичного відокремлення одного народу, нації від інших.

На сучасному етапі розвитку визначення державного суверенітету такий підхід до розуміння суверенітету втратив своє значення. Вчені схиляються до того, що суверенітет є лише одним з атрибутів держави поряд з народом, владою і територією [4, с. 81].

На зміну цьому підходу прийшло трактування суверенітету як державної влади. Найпопулярнішим напрямом цієї теорії було порівняння державного суверенітету з абсолютною державною владою, а дещо пізніше – з тоталітаризмом, деспотією і т. п. Так, В. Скрипін говорив, що «суверенітет в своїй конкретно-історичній формі є тоталітаризм або своєрідна архаїчна деспотія-релікт, що дожила до наших днів виключно в силу колізій і перипетій, пов'язаних з нерівномірністю соціально-історичного розвитку суспільства» [5, с. 19].

Також державний суверенітет визначали й як монополію держави на верховну владу в суспільстві.

Державний суверенітет – це властивість держави бути верховною всередині держави і незалежною на міжнародній арені, а не показник зосередження всієї влади в одних руках. Вважається, що основоположником поняття суверенітет був французький юрист кінця XVI століття Ж. Боден – ідеолог абсолютної монархії, який вважав, що суверенітет короля, який повинен володіти абсолютною, не пов'язаною ніякими законами, владою.

Суверенітет, на думку Ж. Бодена, є вільна від підпорядкування законам влада над громадянами і підданими. Ж. Боден вважав, що носії державної влади повинні обмежуватись релігійно-моральними факторами [2]. Він стверджував, що суверенітет неділимий, він завжди належить одному – або королю, або аристократії, або народу. У цьому підході на сьогодні, більш поширеною є точка зору, яка заснована на порівнянні суверенітету з вищою (верховною) владою.

Наразі пропонується визначення відповідно до якого суверенітет – це вища влада, необмежена всередині держави і незалежна у зовнішніх зносинах або, навіть, більш вужче його трактування як незалежної державної влади, не підпорядкованої владі іншої країни [4, с. 84].

Незважаючи на спірність даних визначень, на нашу думку, їх автори найближче підійшли до розуміння самої суті державного суверенітету, хоча і не розкрили її. Цю прогалину спробували заповнити вчені, які визначають суверенітет одночасно як державну владу та її властивість. Так, В. Кабишев пропонує розглядати суверенітет як «основний елемент» і «складову частину» державної влади, а також як її «якість» (відмінну рису) і «властивість».

Більш вузьке трактування терміну запропонував Л. Опенгейм. Він розглядав державний суверенітет одночасно як вищу владу і як незалежність: суверенітет – це «вища влада, яка не залежить ні від якої іншої земної влади», а «в строгому і найвужчому сенсі цього слова» має на увазі «повну незалежність як в межах країни, так і за її межами» [4, с. 86].

Іншим напрямом цього підходу є теорія порівняння державного суверенітету з компетенцією держави. Її виникнення можна

пояснити тим, що монарх, знищивши феодальну роздробленість, зосередив у своїх руках всі права власності. Концентрація таких прав в руках короля дала підставу вважати, що, по-перше, тільки король володіє вищою владою в рамках територіальних кордонів держави; по-друге, суверенні права, взяті в сукупності, становлять сутність суверенітету. Передбачалося, що ніхто, крім монарха, цими правами володіти не міг.

Державний суверенітет виступає як якісна ознака держави, виражена в праві держави самостійно визначати коло своїх повноважень, а компетенція – як сукупність предметів ведення і повноважень по їх здійсненню.

Державний суверенітет розглядають як юрисдикцію держави, а також порівнюють як з повновладдям.

Державний суверенітет представлявся її авторами як концентрація всієї повноти влади, всіх державно-владних повноважень в одних руках. Були також теорії, які відносяться до порівняння суверенітету з міжнародною правосуб'єктністю, тобто здатністю держави бути суб'єктом міжнародного права та учасником міжнародних правовідносин.

Як правило, державний суверенітет визнавався юридичної оболонкою міжнародної правосуб'єктності. Близька до цієї точки зору позиція, згідно з якою державний суверенітет розглядається як «незалежність».

В межах територіальних кордонів будь-якої держави, як правило, немає організацій, які не підпорядковуються суверенній волі держави, тому положення держави всередині держави характеризують терміном «верховенство». Послідовник цієї концепції, Ж. Ж. Руссо, пропонував розуміти під незалежністю «винятковість, автономію і повноту компетенції».

При цьому він бачив її прояв у тому, що, «на даній території здійснюється в принципі тільки одна державна компетенція», яка виражається в абсолютній монополії примусу і у відносній монополії здійснення судової влади, установи органів державної влади та територіальної компетенції; у свободі прийняття державою рішень в області, віднесеної міжнародним правом до сфери його «дискреційної компетенції»; у праві вільно визначати межі своєї компетенції, проте, з зазначенням про виникнення міжнародної відповідальності в випадку нанесення шкоди правам третіх держав або їх громадян.

Сьогодні головними в зарубіжній і вітчизняній літературі є підходи, до яких відносяться доктрини, що розглядають суверенітет як властивість держави або державної влади. Вчені схилиються до того, що державний суверенітет є властивістю державної влади, рідше до того, що він є властивістю держави [6, с. 136].

Для представників першого напрямку характерно визначення державного суверенітету як верховенства державної влади всередині держави та її незалежності, від будь-якої влади в міжнародних правовідносинах. Ґрунтується така позиція на тому, що суверенітет держави виявляється безпосередньо у діяльності державної влади. Для прихильників другого підходу державний суверенітет виражається як властиве державі верховенство на території і незалежність у міжнародних правовідносинах.

Рідше суверенітет розглядається як властивість «державної влади в цілому» і держави. До цієї теорії примикають теорії, згідно з якими суверенітет розглядається як стан влади, що забезпечує державі можливість вільного і самостійного здійснення своєї зовнішньої і внутрішньої політики.

Якщо провести аналіз визначення суверенітету, що даються вченими, то в них переважно спостерігається одностороння політична або юридична позиція, що не дозволяє об'єктивно розуміти вказане явище [4, с. 87].

Проте суверенітет є політико-правовим явищем, де політична і юридична сторона пов'язані. Історичні умови виникнення ідеї державного суверенітету наклали свій відбиток на його сприйняття як явища абсолютного, нічим не обмеженого.

Суверенітет обмежується, а точніше держава сама обмежує своє верховенство всередині держави діючим правом. Окрім того, держава зобов'язана підкорятися умовам і правилам, що закріплені у міжнародних договорах і нормах міжнародного права, недотримання яких може призвести до самоізоляції, відсторонення держави і, як наслідок, суспільства від світового співтовариства, і самообмеження, позбавлення можливості повноцінного розвитку.

Суверенітет у широкому розумінні виступає необхідною політико-правовою характеристикою держави, а також є важливою політичною та юридичною умовою її існування як територіальної цілісності.

Головний принцип міжнародного права і міжнародних відносин, закріплений у Статуті ООН та інших міжнародних актах – це повага до суверенітету.

Визначається державний суверенітет, як верховенство країни на своїй території та її незалежність у міжнародних правовідносинах. Так, верховенство держави означає, що в межах чітко визначеної території діє тільки одна публічна влада, якій підпорядковується все населення і яка визначає функції усіх органів держави і посадових осіб.

Непідпорядкованість будь-якій зовнішній владі є незалежністю держави в міжнародних правовідносинах, владі інших країн, що проявляється у праві вільно проводити свою внутрішню і зовнішню політику.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Государство и право / С. С. Алексеев. Москва, 1994. 192 с.
2. Боден Ж. Шість книг о государстве. Антология мировой политической мысли. В 5-ти т. Москва, 1999. Т. 2. С. 689–695.
3. Гетьман В. П. Як приймалась Конституція України: документальний нарис. Київ. Янко, 1996. 126 с.
4. Санковська Т. І. Основні підходи до розуміння державного суверенітету. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ред. кол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), М. А. Польовий [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукраїнський центр гендерних проблем. Одеса : Фенікс, 2014. Вип 53. С. 80–88.
5. Скрипнюк О. Проблеми забезпечення державного суверенітету України на сучасному етапі (конституційно-правовий аспект). Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 2. С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varny_2014_2_4.
6. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : [зб. наук. пр.]. Вип. 22 / НАН України, Інститут народознавства, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка» ; [ред. кол.: Я. Ісаєвич (голова) та ін.]. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. С. 130–136.